

Půjčování zvukových a zvukově obrazových dokumentů v knihovnách České republiky

**Národní knihovna ČR
Praha
leden 2003**

Obsah

1. Zvukové dokumenty	3
1.1. Úvod	3
1.2. Kde působí knihovny, které půjčují zvukové dokumenty?	4
1.3. Fondy zvukových dokumentů v knihovnách	5
1.4. Žánrová skladba fondu zvukových dokumentů v knihovnách ČR	7
1.5. Roční přírůstek a výdaje na nákup zvukových dokumentů v knihovnách ČR	8
1.6. Půjčování zvukových dokumentů	9
1.7. Poplatky za půjčování zvukových dokumentů	9
1.8. Technické vybavení knihoven pro využívání zvukových dokumentů	10
2. Zvukově obrazové dokumenty v knihovnách ČR	11
2.1. Půjčování zvukově obrazových dokumentů v ČR ve srovnání se zahraniční praxí	12

1. Zvukové dokumenty

1.1 Úvod

V České republice působí více než 6000 veřejných knihoven zřizovaných obcí a další stovky specializovaných knihoven – vysokoškolské, školní, vojenské, knihovny v oblasti výzkumu a další. **Z tohoto množství pouze 218 knihoven systematicky vytváří fondy zvukových dokumentů a zpřístupňuje je veřejnosti.** To je ve srovnání se zahraničím zcela zanedbatelný počet.

Do roku 1994 neplatila pro knihovny v oblasti půjčování zvukových dokumentů žádná omezení obdobně jak u klasických dokumentů, jakými jsou knihy, časopisy, noviny a další. V roce 1994 byla poprvé uzavřena smlouva mezi Svazem knihovníků a informačních pracovníků ČR (dále jen SKIP) s kolektivními správci autorských práv (dále jen KS), která přinesla určitá omezení. V roce 1997 byla tato smlouva novelizována a z hlediska půjčování zvukových dokumentů stanovila principy, které v podstatě platí dodnes:

1. Ochranné organizace **udělují** touto smlouvou knihovnám a informačním střediskům, jejichž práva zastupuje SKIP, **právo půjčovat pro osobní potřebu vypůjčitelů zvukové dokumenty (gramofonové desky, magnetofonové kazety, kompaktní desky)** zachycující autorská díla hudební, dramatická, hudebně dramatická, umělecké výkony výkonných umělců nebo jiné zvuky.
Tento souhlas se u absenčního půjčování vztahuje na zvukové dokumenty, od jejichž nabytí knihovnou, informačním střediskem uplynuly tři měsíce.
Tuto lhůtu neuplatní ochranné organizace ve vztahu k půjčování zvukových dokumentů vydaných pro zrakově postižené, pokud jsou půjčovány těmto postiženým, a dále ve vztahu k půjčování zvukových dokumentů, které tvoří nedílnou součást učebnic nebo jiných tištěných dokumentů.
Tříměsíční lhůta se dále neuplatňuje v případě, kdy od vydání zvukového dokumentu uplynul prokazatelně minimálně jeden rok.
2. **Tento souhlas opravňuje knihovny a informační střediska, které zastupuje SKIP, půjčovat zvukové dokumenty bezplatně nebo za tzv. manipulační poplatek.** Souhlas se nevztahuje na takové půjčování zvukových dokumentů, které by knihovně, informačnímu středisku zakládalo vznik zisku.
3. Tato smlouva se nevztahuje na jakékoli jiné užití zvukových dokumentů, které není upraveno v této smlouvě (rozhlasové vysílání, veřejné provozování apod.)

Povinnosti ze strany knihoven byly stanoveny takto:

1. Knihovny a informační střediska se zavazují, že poučí vhodným způsobem vypůjčitele, že nesmí rozmnožovat zvukové dokumenty zachycující autorská díla, výkony výkonných umělců v rozporu se zákonem. Mohou jej poučit o tom, že podle ustanovení § 15 autorského zákona je občan oprávněn zhotovit rozmnoženinu zvukového dokumentu výlučně pro osobní potřebu, to znamená pro potřebu svoji a příslušníků své domácnosti, a to bez souhlasu autorů a výkonných umělců.

2. Knihovny a informační střediska se dále zavazují, že neposkytnou magnetofon či jiný přístroj pro účely rozmnožování v prostorách knihovny, informačního střediska ani mimo ně, a že nebudou zvukové dokumenty nijak doplňovat ani měnit. Berou na vědomí, že porušením těchto povinností by konkrétní pracovníci knihovny, informačního střediska naplnili skutkovou podstatu přestupku podle § 32 přestupkového zákona a v případě opakované činnosti či činnosti většího rozsahu skutkovou podstatu trestného činu porušování autorských práv podle § 152 trestního zákona.

Vedle těchto principů byl stanoven i způsob platby odměny pro autory, výkonné umělce a náhrady výrobců zvukových nosičů za půjčování zvukových dokumentů ve veřejných knihovnách a informačních střediscích a to paušální částkou ve výši 20.000 Kč. Částka byla každý rok zvýšena o oficiální míru inflace. Částka za odměny byla stanovena víceméně symbolicky a dosáhla za rok 2002 hodnoty 28.000,- Kč.

Průzkum současného stavu práce se zvukovými dokumenty v knihovnách ČR

V průběhu ledna 2003 uskutečnila Národní knihovna ČR ve spolupráci se Státní technickou knihovnou a SKIP průzkum, který měl přinést podrobné údaje o nakládání se zvukovými dokumenty v knihovnách. Průzkum proběhl pomocí webového dotazníku v kombinaci s rozesláním dotazníku v tištěné formě. Ke dni uzavření průzkumu, tj. k 24. lednu 2003, byly shromážděny údaje ze 199 knihoven. Průzkumu se zúčastnily tyto skupiny knihoven:

Veřejné knihovny (knihovny zřizované obcí a krajem)	144
Vojenské knihovny	27
Vysokoškolské knihovny (včetně 3 školních knihoven)	16
Odborné knihovny	12
CELKEM	199

Vzhledem k omezenému času na realizaci dotazníkového šetření se nepodařilo získat úplná data z oblasti vojenských knihoven, kde bylo možno jen v omezené míře využít formu webového formuláře. Skutečný počet vojenských knihoven, které půjčují zvukové dokumenty, dosahuje 60 položek. I přes tato omezení mají shromážděné údaje dostatečnou vypovídací schopnost a umožňují plasticky ilustrovat současnou praxi.

1.2 Kde působí knihovny, které půjčují zvukové dokumenty?

Půjčování zvukových dokumentů v knihovnách je standardní součástí činnosti knihoven ve městech nad 30 000 obyvatel. Ve městech od 10 000 do 30 000 se půjčování zvukových dokumentů vyskytuje přibližně u poloviny. Ve městech a obcích s nižším počtem obyvatel je půjčování zvukových dokumentů v knihovnách spíše výjimkou. Toto hodnocení se nevztahuje na vojenské knihovny, které působí pouze v místě sídla vojenské posádky.

V současné době žije přibližně polovina obyvatel v místech, kde knihovna nabízí tuto službu.

	Počet obcí, kde knihovna půjčuje ZD	Počet obcí, kde knihovna nepůjčuje ZD	Počet obcí v ČR celkem
Obce do 2000 obyvatel	10	5619	5629
Města 2001-5000 obyvatel	22	335	357
Města 5001-10000 obyvatel	24	110	134
Města 10001-15000 obyvatel	14	26	40
Města 15001-20000 obyvatel	13	13	26
Města 20001-30000 obyvatel	18	10	28
Města 30001-50000 obyvatel	15	0	15
Města 50001-100000 obyvatel	17	0	17
Města nad 100000 obyvatel	4	0	4
Praha	1	0	1

1.3 Fondy zvukových dokumentů v knihovnách

Ve sledovaných knihovnách tvořil fond zvukových dokumentů pouze 2% z celkového objemu knihovního fondu. Na druhé straně platí, že tento speciální fond je intenzivněji využíván, neboť podíl výpůjček zvukových dokumentů na celkovém objemu tvoří 4%.

	Knihy a další dokumenty		Zvukové dokumenty		Celkem	
	Hodnota	%	Hodnota	%	Hodnota	%
Knihovní fond	39178273	98	620093	2	39798366	100
Výpůjčky	40058274	96	1712199	4	41770473	100

Průměrné hodnoty na 1 obyvatele v místech, kde knihovna půjčuje zvukové dokumenty

	Počet zvukových dokumentů na 1 obyvatele	Přírůstek zvukových dokumentů na 1 obyvatele za rok	Absenční výpůjčky na 1 obyvatele za rok
Obce do 2000 obyvatel	0,72	0,070	0,09
Města 2001-5000 obyvatel	0,30	0,006	0,06
Města 5001-10000 obyvatel	0,22	0,008	0,09
Města 10001-15000 obyvatel	0,30	0,007	0,08
Města 15001-20000 obyvatel	0,12	0,010	0,19
Města 20001-30000 obyvatel	0,26	0,018	0,46
Města 30001-50000 obyvatel	0,13	0,007	0,19
Města 50001-100000 obyvatel	0,18	0,010	0,25
Města nad 100000 obyvatel	0,07	0,004	0,34
Praha	0,06	0,002	0,19

Průměrný rozsah fondu a výpůjček zvukových dokumentů v obcích dle počtu obyvatel

	Průměrný. rozsah fondu zvukových dokumentů	Průměrný přírůstek zvukových dokumentů za rok	Průměrný počet absenčních výpůjček za rok
Obce do 2000 obyvatel	956	93	116
Města 2001-5000 obyvatel	1027	22	211
Města 5001-10000 obyvatel	2061	78	848
Města 10001-15000 obyvatel	3420	78	925
Města 15001-20000 obyvatel	1938	167	3081
Města 20001-30000 obyvatel	6226	425	11214
Města 30001-50000 obyvatel	4876	271	6994
Města 50001-100000 obyvatel	13337	765	18571
Města nad 100000 obyvatel	17864	1087	83249
Praha	75745	2258	221399

Objem fondu zvukových dokumentů ve sledovaných knihovnách tvoří 827 644 knihovních jednotek. Zatím největší podíl tvoří magnetofonové kazety (40%), následují klasické vinylové gramofonové desky (35%) a nejnovější médium CD tvoří zatím pouze 25% z celkového objemu.

Poznámka: do vyhodnocení nebyl zařazen fond Národního technického muzea v rozsahu cca 1 mil. magnetofonových pásků a kaze ,budovaný primárně za jiným účelem, který by podstatně zkreslil celkovou situaci.

	Mg. kazety		Gram. desky		CD		Celkem	
	Knih.jedn.	%	Knih.jedn.	%	Knih.jedn.	%	Knih.jedn.	%
Fond zvukových dokumentů	323928	39	293164	35	210552	25	827644	100
Roční přírůstek fondu zvukových dokumentů	13733	30	336	1	32263	69	46332	100

Jak ukazují proporce současných přírůstků do fondu zvukových dokumentů, je zřejmé, že poměr jednotlivých nosičů se v současné době a v budoucnu bude výrazně měnit ve prospěch nosičů CD. 69% všech nově získávaných zvukových dokumentů je na CD, 30% na magnetofonových kazetách a pouze 1% tvoří gramofonové desky. Gramofonové desky jsou téměř výhradně doplňovány formou darů.

	Fond zvukových dokumentů	
	Knihovní jednotky	%
Veřejné knihovny	715559	87
Vojenské knihovny	35764	4
Vysokoškolské knihovny	53118	6
Odborné knihovny	23203	3
CELKEM	827644	100

Největší část všech zvukových dokumentů ve sledovaných knihovnách mají ve svém fondu veřejné knihovny (87%). Zbývá procenta, tedy podstatně menší část, tvoří zvukové dokumenty v ostatních typech knihoven. S ohledem na neúplnost údajů z oblasti vojenských knihoven lze předpokládat, že se vzájemné proporce mohou mírně změnit, ale celkový trend zůstane zachován.

1.4 Žánrová skladba fondu zvukových dokumentů v knihovnách ČR

Žánrová skladba fondu zvukových dokumentů v knihovnách je velmi pestrá a v celkových proporcích odpovídá skladbě domácí produkce. Lze ji dokumentovat skladbou archivního fondu zvukových dokumentů, který shromažďuje na základě zákona o povinném výtisku neperiodických publikací Národní knihovna ČR.

Skladba fondu zvukových dokumentů Národní knihovny ČR

Populární hudba	Vážná hudba	Folklor	Mluvené slovo	Celkem
%	%	%	%	%
53	19	13	15	100

Největší podíl (38%) ve fondech knihoven tvoří populární hudba. To je o 15% méně, než zahrnuje národní produkce (53%). Výrazný podíl (33%) tvoří ve fondech knihoven vážná hudba, jejíž podíl na celonárodní produkci je pouze 19%. Významnou součástí fondu veřejných knihoven (11%) jsou mluvené knihy a další speciální dokumenty určené pro nevidomé. Tyto dokumenty se půjčují na základě zvláštního režimu, který je stanoven smlouvou s Knihovnou a tiskárnou pro nevidomé K. E. Macana.

Skladba fondu zvukových dokumentů knihoven ČR

	Populární hudba	Vážná hudba	Folklor	Mluvené slovo	Mluvené knihy pro nevidomé	Celkem
	%	%	%	%	%	%
Knihovny celkem	38	33	6	13	11	100
Veřejné knihovny	38	31	6	12	12	100
Vojenské knihovny	55	26	9	11	0	100
Vysokoškolské knihovny	5	75	2	17	0	100
Odborné knihovny	9	23	4	64	0	100

Žánrové proporce složení fondu zvukových dokumentů se výrazně odlišují v jednotlivých typech knihoven. Ve vysokoškolských knihovnách tvoří největší podíl vážná hudba (75%), což je dáno především obsahem fondů hudebních škol. Druhou největší skupinu tvoří mluvené slovo (17%), která zahrnuje především jazykové kurzy.

V odborných knihovnách převažuje mluvené slovo (64%), což zahrnuje především jazykové kurzy. Ve vojenských knihovnách, kde je kladen důraz především na využití hudby

ve volném čase a k rekreaci, převažuje populární hudba (55%), což je o 2% více, než dosahuje celonárodní produkce.

1.5 Roční přírůstek a výdaje na nákup zvukových dokumentů v knihovnách ČR

Objem ročního přírůstku zvukových dokumentů v českých knihovnách dosáhl v roce 2002 celkem 46 332 knihovních jednotek. Největší část (86%) z tohoto množství získaly veřejné knihovny. Ostatní typy knihoven se na tomto podílely v rozsahu do 2 do 6%.

	Přírůstek za rok	
	Knih.jedn.	%
Veřejné knihovny	39399	85
Vojenské knihovny	2938	6
Vysokoškolské knihovny	1135	2
Odborné knihovny	2860	6
CELKEM	46332	100

Roční objem prodeje zvukových dokumentů v ČR je odhadován na 5 mil. kusů. Do fondů knihoven je tedy zakoupeno 0,9% z celkové produkce. Podle zpráv z tisku bylo v roce 2001 zabaveno 300 000 nelegálně vyrobených nosičů. Tento počet zahrnuje jen nepatrný zlomek nelegálně vyráběné produkce. Je zřejmé, že objem zvukových dokumentů získaných do knihoven v jednom roce představuje objem zabavených nosičů při jediném úspěšném zásahu na tržišti.

	Výdaje za nákup zvukových dokumentů v roce 2002	
	Hodnota	%
Veřejné knihovny	9 242 174 Kč	93,6
Vojenské knihovny	432 002 Kč	4,4
Vysokoškolské knihovny	131 075 Kč	1,3
Odborné knihovny	71 120 Kč	0,7
Celkem	9 876 371 Kč	100,0

Výdaje za nákup zvukových dokumentů za rok 2002 dosáhly částky 9,876 mil. Kč. Objem prodeje zvukových dokumentů v ČR je odhadován na 1,4 miliardy Kč (rok 2001), na tomto objemu se výdaje knihoven podílejí 0,7 procenty. Pro doplnění je potřeba uvést, že jen za rok 2002 byly odhaleny a zabaveny pirátské nahrávky v ceně 121 mi. Kč. Zabavená pirátská produkce tvoří jen nepatrný zlomek skutečně vyrobených a prodaných pirátských nahrávek.

Údaje o výdajích na nákup uvedlo pouze 125 knihoven z celkových 199. Příčina neúplnosti tohoto údaje spočívá v tom, že některé knihovny zvukové dokumenty nezískávají nákupem, např. Národní knihovna ČR a další držitelé povinného výtisku. Tyto archivní fondy jsou využívány pouze v objektu knihovny. Řada menších knihoven také nevede podrobnou evidenci o výdajích na jednotlivé druhy dokumentů, a není proto schopna uvést přesné údaje. Část zvukových dokumentů získávají knihovny darem. Např. rakouské knihovny, německé a

britské knihovny v ČR získávají darem množství kazet k jazykové výuce, videokazet, CD-ROM.

Stejně jaké při zkoumání struktury přírůstků zjišťujeme, že největší podíl na výdajích za nákup zvukových dokumentů mají veřejné knihovny (94%), následují vojenské knihovny (4%) a další knihovny s 1% podílu na výdajích za nákup.

1.6 Půjčování zvukových dokumentů

V roce 2002 bylo realizováno celkem 1,7 mil. výpůjček z toho 1,3 mil. výpůjček bylo realizováno výpůjčkou mimo budovu knihovny (absenční výpůjčky). Rozsah využití zvukových dokumentů v budově knihovny (tzv. prezenční výpůjčky) je ve skutečnosti vyšší, ale jeho objem nelze přesně stanovit, protože neexistují přesná kritéria pro vykazování a také některé knihovny rozsah prezenčního využití nesledují.

Výpůjčky celkem

	Mg. kazety		Gram. desky		CD		Celkem	
	Hodnota	%	Hodnota	%	Hodnota	%	Hodnota	%
Výpůjčky zvukových dokumentů celkem	383391	22	27089	2	1301719	76	1712199	100

	Mg. kazety		Gram. desky		CD		Celkem	
	Hodnota	%	Hodnota	%	Hodnota	%	Hodnota	%
Absenční výpůjčky zvukových dokumentů	339231	26	13101	1	956383	73	1308715	100

	Mg. kazety		Gram. desky		CD		Celkem	
	Hodnota	%	Hodnota	%	Hodnota	%	Hodnota	%
Využívání zvukových dokumentů v budově knihovny	44160	11	13988	3	345336	86	403484	100

Sedmdesát tři procent absenčních výpůjček (tj. 956 383 vyp.) bylo realizováno na nosiči CD. 26% výpůjček tvořily magnetofonové kazety a zbývající jedno procento gramofonové desky. Z institucionálního hlediska mají největší podíl (96%) na absenčních výpůjčkách zvukových dokumentů veřejné knihovny.

1.7 Poplatky za půjčování zvukových dokumentů

Smlouva o půjčování zvukových dokumentů umožňuje, aby knihovny za půjčování vybíraly manipulační poplatky, ale není obecně stanovena jeho výše nebo limit. Průzkumem bylo zjištěno, že poplatky z půjčování vybírá 83 knihoven, tj. 42% z celkového množství. Více než polovina knihoven (58%) poplatky nevybírá. Pokud se poplatky vybírají, děje se to

pouze v oblasti veřejných knihoven. Ostatní typy knihoven – vysokoškolské, vojenské i odborné poplatky za půjčování zvukových dokumentů nevybírají.

Výše poplatku zahrnuje poměrně širokou škálu cen v rozmezí od 5,- do 30,- Kč. 40% knihoven stanovilo poplatek od 5 do 10,- Kč, 47% knihoven využívá poplatky v rozmezí od 15 do 20,- Kč a 13% knihoven vybírá poplatky v rozmezí do 25 do 30,- Kč za výpůjčku na stanovenou výpůjční dobu.

	Půjčování za poplatek		Bezplatné půjčování		Celkem	
	Poč.knih.	%	Poč.knih.	%	Poč.knih.	%
Veřejné knihovny	82	57	62	43	144	100
Vojenské knihovny	0	0	27	100	27	100
Vysokoškolské knihovny	0	0	16	100	16	100
Odborné knihovny	1	8	11	92	12	100
CELKEM	83	42	116	58	199	100

Výše poplatku za půjčování zvukových dokumentů

	Počet knihoven
Poplatek 5,- Kč	4
Poplatek 25,- Kč	5
Poplatek 15,- Kč	6
Poplatek 30,- Kč	6
Poplatek 10,- Kč	28
Poplatek 20,- Kč	32

Stanovení výše poplatku zpravidla není v kompetenci knihoven, ale určuje ho a iniciuje ho provozovatel nebo zřizovatel knihovny. Vybrané poplatky jsou zpravidla využívány na nákup nových přírůstků zvukových dokumentů.

1.8 Technické vybavení knihoven pro využívání zvukových dokumentů

Limitujícím faktorem pro rozšíření využívání zvukových dokumentů v knihovně je existence zvláštních prostor a jejich technické vybavení. Ze 199 sledovaných knihoven má k dispozici samostatnou studovnu pouze 41 knihoven, tj. 21%.

	Magnetof on ANO	%	Magnetof on NE	%	Gramof on ANO	%	Gramof on NE	%	CD přehráv ač ANO	%	CD přehráv ač NE	%
Veřejné knihovny	92	64	52	36	78	54	66	46	93	65	51	35
Vojenské knihovny	14	52	13	48	6	22	21	78	23	85	4	15
Vysokošk olské knihovny	11	69	5	31	4	25	12	75	10	63	6	38
Odborné knihovny	3	25	10	83	2	17	11	92	7	58	5	42

Úroveň vybavení knihoven různými typy přehrávačů se pohybuje v průměru kolem 60%. Z toho také vyplývá, že 40% knihoven je odkázáno na absenční využití svého fondu zvukových dokumentů. Klíčový význam má vybavení přehrávači CD, kdy nejlepší úrovně

	CD Přehrávač ANO	%	CD Přehrávač NE	%	Celkem	%
Veřejné knihovny	93	65	51	35	144	100
Vojenské knihovny	23	85	4	15	27	100
Vysokoškolské knihovny	10	63	6	38	16	100
Odborné knihovny	7	58	5	42	12	100

dosahují vojenské knihovny (85%), dále veřejné knihovny (65%), dále vysokoškolské knihovny 63% a odborné knihovny 58%.

2. Zvukově obrazové dokumenty v knihovnách ČR

Autorský zákon půjčování zvukově obrazových dokumentů neumožňuje, respektive nedává knihovnám licenci pro půjčování. Knihovny tyto dokumenty mohou půjčovat pouze za předpokladu, že mají výslovný souhlas držitele autorských práv.

Knihovny ČR, až na ojedinělé výjimky, neshromažďují systematicky sbírky zvukově obrazových dokumentů. Podle orientačního průzkumu obsahují fondy větších knihoven řádově několik málo set knihovních jednotek (kj). Například Kladno 446 kj, Liberec 600 kj, Moravská zemská knihovna Brno 300 kj, Mahelova knihovna Brno 262 kj, Litoměřice 197 kj, Jičín 153 kj, Česká Lípa 757 kj, Zlín 200 kj, Hradec Králové 300 kj, Říčany 174 kj, Znojmo 174 kj.

Výjimku tvoří některé speciální instituce, například Národní technické muzeum, které vlastní sbírku s cca 200 000 kj, která zahrnuje vlastní produkci, firemní prezentace, dokumentární filmy apod.

Na druhé straně podstatná část knihoven zvukově obrazové dokumenty ve svých službách využívá, ale z kvantitativního hlediska se jedná o jednotliviny, které jsou běžnou součástí knihovního fondu. Zpravidla se jedná o CD-ROM, které obsahují díla encyklopedického charakteru, výukové programy apod. Pokud knihovny tyto typy dokumentu vlastní, umožňují jejich využití individuálním uživatelům v prostorách knihovny a na svých vlastních zařízeních. V tomto smyslu se nejedná vlastně o půjčování, ale o provozování díla ze záznamu, tj. zpřístupňování díla ze zvukově obrazového záznamu pomocí přístroje (viz § 20, odst. 1, zákona 121/2000 Sb.).

Zvukově obrazové dokumenty nejsou v knihovnách ČR půjčovány absenčně mimo budovu knihovny. Výjimkami z tohoto pravidla jsou:

1. Absenčně jsou půjčovány zvukově obrazové dokumenty, u kterých byl získán souhlas k půjčování od autora nebo výrobce. Problémem této praxe je, že je velmi obtížné získat pro každý dokument souhlas a to nikoliv proto, že by autor či výrobce měl něco proti půjčování, ale protože je obtížné autora či výrobce vysledovat či ho přimět k písemnému souhlasu
2. V některých knihovnách se absenčně půjčují přílohy na CD-ROM, které jsou součástí běžných časopisů a knih. V tomto případě se příloha půjčuje absenčně se základním dokumentem jako celek. V řadě případů není zkoumáno, co je obsahem přílohy.
3. Absenčně jsou také půjčovány zvukově obrazové dokumenty, které jsou součástí fondů knihoven podporovaných zahraničními kulturními centry, například anglické, rakouské a německé knihovny v Brně, Znojmě a Plzni. V tomto případě se jedná o zvukově obrazové dokumenty zahraniční produkce, jejichž absenční půjčování je dárce přímo vyžadováno.
4. V ojedinělých případech fungují knihovny jako běžné videopůjčovny (např. Opava, Poděbrady). Tyto knihovny nakupují zvukově obrazové dokumenty spolu s autorskými právy za stejných podmínek jako komerční videopůjčovny.

Druhou oblastí využití zvukově obrazových dokumentů v knihovnách jsou vzdělávací účely (§ 31, odst. c, zákona 121/2000 Sb.). Knihovny využívají zvukově obrazové dokumenty při vzdělávacích aktivitách orientovaných na děti, mládež a další skupiny uživatelů. S politováním lze konstatovat, že knihovny nejsou kolektivním správcem INTERGRAM vnímány jako vzdělávací instituce a využívání zvukově obrazových děl je v tomto případě hodnoceno jako veřejná produkce s tím, že knihovny musí platit za jejich využívání.

2.1 Půjčování zvukově obrazových dokumentů v ČR ve srovnání se zahraniční praxí

Česká republika je dle dostupných informací jedinou zemí, která ve svém autorském zákonu neposkytuje knihovnám na půjčování zvukově obrazových dokumentů licenci a tím fakticky znemožňuje půjčování zvukově obrazových dokumentů v knihovnách.

Oproti tomu doporučení Evropské unie a UNESCO požadují, aby se knihovny neomezovaly na půjčování papírových knih a časopisů. Knihovny jsou vyzývány k tomu, aby

do svých fondů a služeb zahrnuly všechny nové typy médií. Vlády jednotlivých zemí by měly vytvářet odpovídající podmínky pro rozvoj činnosti knihoven.

Trendy jsou v řadě zemí jednoznačné – vzrůstá zastoupení nosičů zvuku, video-kazet, audiovizuálních materiálů ve fondech knihoven a také i zájem uživatelů o ně. Tím zákonitě narůstá počet jejich výpůjček, většinou umožňovaných i absenčně. Těmito službami je naplňován princip rovného přístupu občanů k informačním zdrojům, bez jakékoliv diskriminace, pochopitelně i další např. vzdělávací možnosti.

Restriktivní principy českého autorského zákona omezují ústavní práva občanů České republiky v přístupu k informacím, ke vzdělávání i kulturním hodnotám a vytvářejí nerovné postavení ve vztahu k ostatním občanům zemí EU. Česká republika ve své legislativě neuplatnila (na rozdíl od všech evropských zemí) výjimky, které umožňuje Směrnice 92/100/EEC Rady z 19. listopadu 1992 o pronájemním a výpůjčním právu a o určitých právech souvisejících s autorským právem v oblasti duševního vlastnictví. Český autorský zákon podstatným způsobem narušuje citlivě balancovanou rovnováhu práv autorů a práv občanů na svobodný přístup k informacím. V oblasti zvukově obrazových dokumentů je nutné respektovat oboustranný přístup, jak z hlediska nositelů autorských práv, tak legálních uživatelů jejich autorských děl.

Omezení činnosti knihoven, které vyplývá z autorského zákona, bude mít z dlouhodobého hlediska podstatný vliv na vzdělávací systém a na úroveň vzdělanosti v ČR. V České republice nejsou systematicky vytvářeny sbírky zvukově obrazových dokumentů. To také znamená, že tyto dokumenty z dlouhodobého hlediska nejsou a nebudou trvale uchovávány a zpřístupňovány.

Knihovny neusilují provozovat činnost komerčních videopůjčoven. Je třeba si uvědomit, že oblast produkce, shromažďování, uchovávání a zpřístupňování zvukově obrazových dokumentů je podstatně širší, než představují zájmy mezinárodních monopolů výrobců zábavního průmyslu. Český autorský zákon jednoznačně chrání pouze produkci a investice těchto monopolů.

Zpracoval:
Vít Richter
4.2.2003